

УДК 37.036+37.013.43

МОТИВАЦІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ

Петришин Людмила Йосипівна
м.Тернопіль

У статті на основі проведеного теоретико-методологічного аналізу проблеми дослідження розглянутий провідний внутрішній чинник формування креативності майбутніх соціальних педагогів в основних видах навчально-виховної діяльності у вищому навчальному закладі - мотивацію, як систему мотивів, що визначає їх конкретні форми, поведінку і вчинки; проаналізовано мотив як внутрішнє спонукання особистості до творчої активності та креативної діяльності; охарактеризовано творчу стратегію як мотиваційну основу формування креативності.

Ключові слова: мотивація, творча мотивація, креативність, процес формування, майбутні соціальні педагоги.

Процес формування креативної особистості розглядається в науковій літературі в різних аспектах та зокрема вивченням творчої діяльності особистості та формуванням її як креативної, займалися такі науковці як Д.Боговлявська, Е.Боно, Л.Виготський, В.Давидов, В.Кузьмін, П.Пономарьов, Д.Ельконін та багато інших. В основу концепцій формування твор-

чо-креативної особистості покладена ідея розвитку креативних здібностей, та в останній період креативної компетентності.

На нашу думку, поняття креативної особистості можна трактувати у двох напрямках. У першому напрямі, креативна особистість – це особа здатна продукувати креативні ідеї, що характеризуються нестандартністю, у якій проявляються нетрадиційні схеми мислення; вона здатна креативно вирішувати проблемні ситуації. У другому напрямі, креативна особистість – це особа, що розуміє природу творчості; процес творчості у неї не є запрограмований, саме у ньому вона реалізує свій креативний потенціал і вбачає креативну діяльність, як головну мету своєї роботи. Таким чином, креативна особистість майбутнього соціального педагога повинна обіймати дві характеристики, що означені вище. Тільки у такому випадку вона буде мати можливість оволодіти креативною компетентністю.

У контексті виконання завдань нашого дослідження ми розглядатимемо мотивацію як провідний чинник процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів. Тому вагомим аспектом нашо-

го дослідження є виначення змістових, семантичних, функціональних ознак поняття "креативна особистість" у тісному взаємозв'язку з "мотивацією". У сучасних дослідженнях науковців, креативна особистість це – особистість, що має внутрішні передумови до творчої активності [4, с.2-5].

Слід відмітити, що у процесі формування креативної особистості вагома роль належить розвитку мотиваційної спрямованості особистості майбутнього соціального педагога до творчості, креативності, креативної діяльності та компетентності. З огляду на те, що основу мотиваційної спрямованості складають мотиви, дії, що активізуються у певних ситуаціях [11, с. 134-141], саме тому у подальшому дослідженні ми звернемо більш детальну увагу на розуміння сутності мотивації.

Слід актуалізувати, що складність і багатоаспектність проблеми мотивації обумовлює множинність підходів до розуміння її сутності, природи, структури, а також до методів її вивчення (Б.Ананьєв, С.Рубінштейн, М.Аргайл, В.Асєєв, Л.Божович, К.Левін, А.Леонтьєв, З.Фрейд та ін.) Важливим є те, що основним методологічним принципом, який визначає дослідження мотиваційної сфери особистості, є положення про єдність динамічної (енергетичної) і змістовно-сислової сторін мотивації. Активна розробка цього принципу пов'язана з дослідженнями таких проблем, як система відносин людини (В.Мясищев), співвідношення змісту і значення (О.Леонтьєв), інтеграція спонукань і їх смисловий контекст (С.Рубінштейн), спрямованість особистості і динаміка поведінки (Л.Божович, В.Чудновський), орієнтування в діяльності (П.Гальперін).

У вітчизняній науці мотивація розглядається як складний багаторівневий регулятор життєдіяльності людини – її поведінки, діяльності. Вищим рівнем цієї регуляції є свідомо-вольовий. Дослідники відзначають, що "... мотиваційна система людини має набагато більш складну будову, ніж простий ряд заданих мотиваційних констант. Вона описується виключно широкою сферою, що включає в себе і автоматично здійснювані установки, і поточні актуальні прагнення, і область ідеального, яка в даний момент не є актуально діючою, але виконує важливу для людини функцію, даючи йому ту смислову перспективу подальшого розвитку його спонукань, без якої поточні турботи повсякденності втрачають своє значення" [1, с.122]. Все це, з одного боку, дозволяє визначати мотивацію як складну, неоднорідну багаторівневу систему збудників, що включає в себе потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності тощо, а з іншого, – говорити про полімотивірованість діяльності, поведінки людини і є домінуючим мотивом в структурі професійної діяльності.

Окрім того, вона розуміється як джерело активності, і одночасно як система побудників до будь-якої діяльності, – мотивація вивчається в самих різних аспектах, з огляду на це поняття трактується науковцями різнопланово. Дослідники визначають мотивацію як один певний мотив, як єдину систему мотивів і як особливу форму, що включає в себе потреби, мотиви, цілі, інтереси в цілісній взаємодії.

Трактування "мотиву" співвідносить це поняття з творчою потребою реалізуватися (Ж.Ньютенн,

А.Маслоу), або з переживанням цієї потреби і її задоволенням (С.Рубінштейн), або з предметом потреби. Так, в контексті теорії діяльності О. Леонтьєва термін "мотив" вживається не для "позначення переживання потреби, але так, що означає те об'єктивне, у чому ця потреба конкретизується в даних умовах і на що спрямовується діяльність, яка спонукає її" [10, с.225]. Зазначимо, що розуміння мотиву як "предметної потреби" визначає його як основу внутрішнього мотиву, що входить в структуру самої креативної діяльності.

Більш конкретним є визначення мотиву, запропоноване одним з провідних дослідників цієї проблеми – Л. Божович, згідно якого, в якості мотивів можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття і переживання, словом, все те, в чому знайшла втілення потреба [3, с. 52]. Таке визначення мотиву знімає багато суперечностей у його тлумаченні, де об'єднуються енергетична, динамічна і змістовна сторони. При цьому підкреслимо, що поняття "мотиву" слугує основою поняття "мотивація", яке "виступає тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки, який визначає виникнення, напрямом, а також способи здійснення конкретних форм діяльності" [5, с. 158].

У загальнонауковому контексті мотивація являє собою складне поєднання рушійних сил поведінки особистості, що відкривається суб'єкту у вигляді потреб, інтересів, включень, цілей, ідеалів, які безпосередньо детермінують людську діяльність [15]. Мотиваційна сфера або мотивація в широкому розумінні слова з цієї точки зору розуміється як стрижень особистості, до якого "стягуються" такі її властивості, як спрямованість, цінні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики. "Поняття мотивації у людини ... включає в себе всі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, потяги, мотиваційні установки або диспозиції, ідеали і т.д." [1, с. 124]. Таким чином, можна стверджувати, що незважаючи на різноманітність підходів мотивація розуміється більшістю науковців як сукупність, система психологічно різнорідних факторів, що детермінують поведінку та діяльність людини.

Продуктивним у вивченні мотивації (В.Асєєв, Дж. Аткинсон, Л.Божович, Б. Додонов, А.Маслоу, Е.Савонько) є уявлення про мотивацію як про складну систему, в яку включені певні ієрархізовані структури. При цьому структура розуміється як відносно стійка єдність елементів, їх відносин і цілісності об'єкта; як інваріант системи. Аналіз структури мотивації дозволив В. Асєєву виділити в ній: єдність процесуальних і дискретних характеристик, позитивні та негативні її складові.

Важливими також є положення дослідників про те, що структура мотиваційної сфери не є сталою, статичною, а розвивається, змінюється в процесі життєдіяльності, об'єднуючи при цьому мотиваційні складові особистості, її цінності, потреби, бажання та прагнення. Вагомим у цьому значенні є дослідження структури мотивації Б.Додонова та її чотирьох структурних компонентів: задоволення від самої діяльності, значущості для особистості результату, «мотивуючої» сили винагороди за діяльність [6].

Перший структурний компонент умовно названий "гедонічною" складовою мотивації, інші три – цільовими її складовими. Разом з тим перший і другий виявляють спрямованість, орієнтацію на саму діяльність (її процес і результат), будучи внутрішніми по відношенню до неї, а третій і четвертий фіксують зовнішні (негативні і позитивні по відношенню до діяльності) фактори впливу. Суттєво також і те, що два останніх, які визначаються як нагорода і уникнення покарання, є по Дж. Аткинсону складовими мотивації досягнення. Відзначимо, що подібне структурне уявлення мотиваційних складових, співвіднесені зі структурою навчальної діяльності, виявилось дуже продуктивним [2].

Так, наприклад, О. Киричук розглядає мотив як внутрішнє спонукання особистості до того чи іншого виду активності, що пов'язане із задоволенням певної потреби. Мотивами можуть виступати ідеали, інтереси особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації [7, с. 24-28].

Відповідно до сучасних психологічних уявлень, категорія мотивації – це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини. Класичний закон Йеркса-Додсона, сформульований кілька десятиліть тому, встановив залежність активності людини, її ефективної діяльності від сили мотивації. За цим законом, чим вища сила мотивації, тим вища результативність діяльності. Проте мотив може характеризуватися не лише кількісно (слабкий або сильний), але й якісно. Як правило, виділяють мотиви внутрішні та зовнішні. Якщо для особистості (студента) має значення діяльність як така (наприклад, задовольняється пізнавальна потреба у процесі навчання), то говорять про внутрішню мотивацію. Якщо значення мають інші потреби (наприклад, потреба соціального престижу, отримання похвали, уникнення проблеми тощо) – йдеться про зовнішні мотиви. До зовнішніх мотивів відносять також стимули, об'єктивні умови середовища, в якому перебуває людина.

На думку А. Маркової серед інших мотивів [13], можна виділити пізнавальні та соціальні мотиви. До пізнавальних мотивів вона відносить: власний розвиток у процесі навчання, діяльність разом з іншими і задля інших, пізнання нового, невідомого; до соціальних – розуміння необхідності навчання для подальшого життя, процес навчання як можливість спілкування, схвалення з точки зору значущих людей. Вони є цілком природними і корисними в навчальному процесі, хоча їх не можна віднести повністю до внутрішніх форм навчальної мотивації. Окрім того, науковець [13] констатує, що пізнавальні та соціальні мотиви можуть мати різні рівні:

- пізнавальні (широкі пізнавальні мотиви, навчально-пізнавальні мотиви, мотиви самоосвіти);
- соціальні (широкі соціальні мотиви, позитивні мотиви, мотиви соціального співробітництва).

У науковій теорії використовують класифікацію навчальних мотивів з точки зору їхнього особистісного значення та функції, яку вони виконують у системі навчальної мотивації. Виділяють мотиви змістовотворювальні, які є не лише спонукачами діяльності, але й додають їй особистісного смислу, і мотиви-стимули, які діють паралельно з першими та служать додатковими. В. Апелът виділив такі мотиви навчання:

соціальні (почуття обов'язку і відповідальність, усвідомлення соціальної значущості навчання, прагнення зайняти певну позицію в стосунках з оточуючими, отримати їхнє схвалення); пізнавальні (орієнтація на оволодіння новими знаннями, закономірностями, орієнтація на засвоєння засобів одержання знань); комунікативні (спілкування з однолітками, дорослими); мотиви саморегуляції (орієнтація на одержання додаткових знань і побудову спеціальної програми самовдосконалення) [13].

З метою підвищення результативності підготовки студентів - майбутніх соціальних педагогів до креативної діяльності, важливо виявити провідні мотиви навчально-виховної діяльності у ВНЗ. Таким мотивом нерідко виступає пізнавальний інтерес, який у своєму розвитку проходить різні ступені: від цікавості, викликані новою навчальною інформацією, до допитливості, від неї – до глибини сутності явищ і, нарешті, до вирішення навчально-пізнавального завдання [7].

Як справедливо зазначає Н.Тализіна, "мотив спонукає людину ставити і досягати різні цілі, виконувати відповідні дії. Мотив має змогу дати відповідь на запитання: чому ми виконуємо ті чи інші дії, чому ми здійснюємо ті чи інші вчинки" [14].

Окрім того, слід зазначити, що однією із найважливіших функцій викладача ВНЗ є стимулювання позитивної мотивації кожного студента у процесі організації різноманітних видів творчої діяльності. Ефект мотиваційних впливів на майбутніх соціальних педагогів може бути високим, якщо педагог виявить у спілкуванні з ними щирість своїх намірів, уміння переконувати і спонукати до творчого виду діяльності з метою вирішення поставлених професійних завдань.

Загальні принципи управління мотивацією, на які повинен опиратися у своїй роботі педагог, полягають у:

- забезпеченні привабливого творчого характеру діяльності;
- чіткому визначенні мети і кінцевих результатів роботи, способів її оцінки;
- включенні майбутніх соціальних педагогів у процес планування цілей і поточних завдань колективу академічної групи;
- повазі, довірі, відкритому і щирому ставленню до вихованців;
- визнанні й подяці за досягнуті результати;
- делегуванні відповідальності та наданні права самостійно приймати рішення;
- виявленні й знешкодженні факторів, що утруднюють або перешкоджають майбутнім соціальним педагогам виконувати ту чи іншу діяльність [8;9].

Формування креативності МСП пов'язане зі змістом їх професії, ядром якої є формування процесу соціалізації усіх вікових груп і соціальних категорій людей. Виходячи зі змісту діяльності соціального педагога, креативність є професійно важливою якістю, і формування креативності майбутніх соціальних педагогів повинно бути важливою умовою підготовки компетентних фахівців соціально-педагогічної діяльності. На її формування впливають як внутрішня мотивація так і спадкоємні фактори, так і "тиск середовища", у тому числі освітнього середовища. Тому формування креативності повинно здійснюватися через розвиток розумових здібностей, формування творчої мотивації до нестандартної діяльності,

формування рис креативної особистості в процесі навчання МСП у ВУЗі.

Структура творчих мотивів МСП, сформована за час навчання у вищому навчальному закладі, стає основою креативної особистості майбутнього фахівця, що робить розвиток "позитивних" навчальних мотивів невід'ємною складовою креативної компетентності МСП. Це ставить перед вищими навчальними закладами завдання соціально-педагогічного супроводу формування креативності і цілеспрямованого формування творчої мотивації навчально-професійної діяльності студентів, основою якого є діагностика актуальних мотивів творчої діяльності та розроблення методів і заходів відновлення внутрішніх мотиваційних ресурсів особистості студентів-МСП.

Таким чином, стійка мотивація до креативної діяльності забезпечує:

- збагачення творчої мотивації особистості майбутнього соціального педагога;
- відновлення внутрішніх мотиваційних ресурсів особистості;
- структурування основних творчих здібностей особистості та визначенні якостей особистості майбутнього соціального педагога як професіонала;
- забезпечення регулятивної й орієнтовної функції в процесі підготовки майбутнього соціального педагога до креативної діяльності.

Окрім того, ефективність формування у майбутніх соціальних педагогів високого рівня мотивації до креативної діяльності визначається такими умовами:

- створенням позитивного соціально-психологічного клімату в групі, факультеті, університеті;
- формуванням креативно-освітнього середовища;
- сприяння формуванню готовності до креативної діяльності в умовах навчально-виховного процесу у ВНЗ;
- врахування індивідуальних особливостей особистості у процесі креативної діяльності;
- реалізації особистісно-орієнтованого підходу у процесі навчальної, виховної, дослідницької та практичної діяльності студентів;
- застосуванні підтримки та своєчасної допомоги у процесі креативної діяльності студента;
- розумінні цілей, бажань та прагнень студента у процесі реалізації його як креативної особистості.

Отже, ми можемо констатувати, що формування креативності майбутніх соціальних педагогів процес, що обумовлюється мотиваційною складовою. Досягнення ж позитивного результату у процесі

формування креативності можливе тільки при виконанні певних завдань в межах організації системи формування креативності майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі, які полягатимуть:

1.Забезпеченні набуття теоретичних знань про креативність як особистісно-професійної властивості.

2. Вмотивуванні студентів-майбутніх соціальних педагогів до формування креативних вмінь та навиків.

3.Забезпеченні формування готовності до креативної соціально-педагогічної діяльності.

4.Застосуванні інтерактивного підходу до вивчення дисциплін фахового циклу з метою цілеспрямованого формування креативності майбутніх соціальних педагогів.

Усі завдання можна буде реалізувати за допомогою дотримання творчої стратегії у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Творча стратегія – це об'єднання дій спрямованих на продукування креативної ідеї у соціально-педагогічній діяльності та вирішення за допомогою неї соціально-педагогічних проблем, що і вказуватиме на наявність в особистості креативної компетентності. Так В. Моляко також звертає увагу на стратегію як «особистісне утворення, що складає основу творчої обдарованості, тому що конденсує в собі ті структури, які детермінують аналіз ситуацій, оцінки нової інформації, вибір об'єктів дослідження, вибір орієнтирів, планування творчої поведінки, прогнозування розвитку гіпотез і замислів рішення задач, можливості гнучкої переорієнтації в змінах умов діяльності і багато іншого. Саме через це стратегії, як можна передбачити, багато в чому направляють свідомість, насичують її конкретним змістом, акумулюють в підсвідомості знання і технології їх використання, які можуть бути реалізовані (зі змінами або ж в «чистому» вигляді) при виникненні нових проблем і рішенні нових задач. Саме стратегіальна організація підсвідомості, передбачає використання аналогів, комбінаторики, реконструювання задає напрямок в діяльності. Це те інтуїтивне почуття, яке «веде» рішення, «веде» суб'єкта в виборі різноманітних напрямків, в його виборах, часто важко пояснюваних. Можна припустити, що звідси виникають інтуїтивні догадки, передбачення, часткові чи повні рішення» [12, с.27-28].

Узагальнивши твердження науковця В. Моляко ми можемо визначити основні завдання креативності, що ґрунтуватимуться на творчій стратегії яка слугуватиме мотиваційною крефтиною діяльності у вирішенні соціально-педагогічних завдань.

Таблиця 1.

Творча стратегія як мотиваційна основа креативності

Оцінка нової інформації	ТВОРЧА СТРАТЕГІЯ	Прогнозування креативної поведінки
Вибір орієнтирів креативності		Прогнозування розвитку креативної ідеї
Вибір об'єктів креативності		Формування креативних умінь і навичок, креативної компетентності

Так як творча стратегія виступає мотиваційною основою реалізації завдань, то нам слід визначити завдання процесу формування креативності у майбутніх соціальних педагогів:

1. Систематизування знань МСП щодо розуміння сутності та змісту креативності та можливостей практичної реалізації різних видів та форм креативної діяльності;

2. Розвинути у МСП креативну поведінку, потенціал, здібності, що слугують основою креативності фахівця соціальної сфери; уміння прогнозувати розвиток креативної ідеї; інноваційність, комунікативність, творчу та професійну співпрацю;

3. Сформувати у МСП вміння: аналізувати та творчо осмислювати перспективи професійного розвитку; вести творчо-евристичний пошук нових шляхів вирішення професійних задач; вміння формувати креативну ідею і перевіряти її у подальшій професійній діяльності; синтезувати та аналізувати профе-

сійну ситуацію та уникати стереотипів у вирішенні проблеми, застосовуючи креативні методики та техніки; враховувати нові дані і ставити нові питання до проблеми, що виникла у традиційній ситуації; сформувати креативні уміння і навички, креативну компетентність; сформувати уміння вести креативно-пошукову роботу у теоретико-практичній, самостійній та індивідуальній, науково-дослідній діяльності, а також в процесі проходження професійної практики.

Висновок. Отже, провідним внутрішнім чинником формування креативності МСП в основних видах навчально-виховної діяльності у ВНЗ виступає мотивація – система мотивів, яка визначає їх конкретні форми, поведінку і вчинки. Ефективне й успішне управління процесом формування позитивної творчої мотивації у студента значною мірою залежить від задоволення його основних потреб, що визначаються місцем в соціальній структурі, набутих раніше досвідом, конкретними обставинами життя.

Література та джерела

1. Асеев В.Г. Проблема мотивации та особистості // Теоретичні проблеми психології особистості. – М., 1974. – С.122-125.
2. Аткинсон Дж.В. Теорія про розвиток мотивації. – М., 1996. – 318 с.
3. Божович Л.И. Избранные психологические труды / Под. ред. Д.И. Фельдштейна. – М., 1995. – 212 с.
4. Геращенко И.Г. Педагогическое творчество и формализм // Школа. - 2000. – № 1. – С.2-5.
5. Джидарьян И.А. Про місце потреб, емоцій і почуттів у мотивації особистості // Теоретичні проблеми психології особистості. / Под ред. Є.В. Шорохової. – М.: Наука, 1974. – С. 145-169.
6. Додонов Б.И. Эмоции как ценность. – М., 1978. – 272 с.
7. Киричук О.В. Педагогична система освітнього закладу як об'єкт психології управління // Психологія на перетині тисячоліть / Зб. наук. праць. – К., 1999. – Т. 2. – С. 24-28.
8. Красюк Л.В. Моделирование педагогических ситуаций. – К.: Міленіум, 2007. – 118 с.
9. Кремень В.Г. Освіта в Україні: стан і перспективи розвитку // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / Зб. наук. праць. – Ч. 1. – К. – 2001. – С. 5-8.
10. Леонтьев О.М. Проблемы развития психики. – М., 1989. – 225 с.
11. Макаревич О. Мотивация как подгрунтя для дій особистості/Соціальна психологія. – 2006. – №2 (16). – С. 134-141.
12. Моляко В.А. Техническая творческая одаренность // Обдарована дитина №4. – 2002. – С.27-28
13. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособие для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
14. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М.: Просвещение, 1975. – 343 с.
15. Шорохова Е.В., Бобнева М.И. Психологичні проблеми соціальної регуляції поведінки. – М., 1976.

В статтє на основе проведенного теоретико-методологичного анализа проблемы исследования рассмотрен ведущий внутренний фактор формирования креативности будущих социальных педагогов в основных видах учебной деятельности в высшем учебном заведении - мотивацию, как систему мотивов, определяет их конкретные формы, поведение и поступки; проанализированы мотив как внутреннее побуждение личности к творческой активности и креативной деятельности; охарактеризованы творческую стратегию как мотивационную основу формирования креативности.

Ключевые слова: мотивация, творческая мотивация, креативность, процесс формирования, будущие социальные педагоги.

In the article on the basis of theoretical analysis of the problem – the leading factor in the formation of the inner creativity of future social workers has been considered in main educational activities in higher education - motivation, as motivation system that determines their specific forms, behaviour and actions, the motif as the internal motivation of the individual to the creative activity and creative activity has been discussed, the, creative strategy has been described as a motivational basis for the formation of creativity.

Key words: motivation, creative motivation, creativity, formation, future social teachers.